

wzbogaciła naszą wiedzę o niektórych aspektach dziejów paryskiej emigracji oglądanej poprzez pryzmat pogrzebów i grobów. Przede wszystkim zaś książka utrwaliła, a tym samym uratowała przed wymazaniem z pamięci społecznej, informacje o grobach polskich znajdujących się na tym w ostatnich czasach najważniejszym spośród polskich cmentarzy na obczyźnie, wciąż przyjmującym prochy Polaków, których nazwiska wpisane są w karty najnowszej historii.

Andrzej Biernat

On the Move 15: 1985 nr 3 (46) s. VI + 346.
Tipografia Polyglotta Vaticana

Utworzona przez papieża Pawła VI w 1970 r. Papieska Komisja dla Spraw Migrantów i Turystów posiada od września 1971 r. własny, wielojęzyczny organ wydawniczy "On the Move" z podtytułami: "Migrazioni e Turismo", "Menschen Unterwegs". Na łamach tego czteromiesięcznika ukazują się dokumenty Stolicy Apostolskiej, w tym głównie samej Komisji, a także artykuły dotyczące duszpasterstwa "ludzi w drodze": migrantów, turystów, koczowników, podróżujących statkami i samolotami.

Ostatni zeszyt tego czasopisma z 1985 r., oznaczony kolejnym numerem 46, zasługuje na prezentację wobec polskich czytelników, gdyż zawiera pełną dokumentację z odbytego w Rzymie w dniach 14-19 października tegoż roku II Światowego Kongresu Duszpasterstwa Migracyjnego¹.

Na początku starannie opracowanego wydawnictwa zamieszczono kolorową fotografię uczestników kongresu podczas audiencji u Ojca św. Ostatnie zaś strony zeszytu zawierają wykaz blisko 200 uczestników spotkania, w tym ponad 40 biskupów, 100 delegatów krajowych konferencji biskupów (z 53 krajów), licznych przedstawicieli zgromadzeń zakonnych, reprezentantów organizacji katolickich i instytutów pastoralnych oraz dziennikarzy². W delegacji polskiej było 7 osób na czele z biskupami: Szczepanem Wesołym i Ryszardem Karpińskim.

Ogólnym tematem Kongresu była "Integracja kościelna migrantów jako wykonywanie prawa do wolności"³. Bezpośrednią inspiracją dla tej tematyki było orędzie papieża Jana Pawła II, wydane 16 lipca 1985 r. z okazji Światowego Dnia Migracji. Tekst orędzia, zamieszczony na początku omawianego wydawnictwa, jest w całości poświęcony zagadnieniu religijnej integracji migrantów. Mówiąc o "swobodnej integracji" papież zaznaczył tam, że katolicy migranci "powinni mieć możliwość pozostawać sobą samymi w tym, co dotyczy języka, kultury, liturgii, duchowości, specyficznych tradycji, ażeby osiągnąć tę integrację kościelną, która wzbogaca Kościół Boży i jest owocem realizmu dynamicznego Wcielenia Syna Bożego"⁴.

¹ Pierwszy kongres odbył się w 1979 r. Zob. "Collectanea Theologica" 51:1981 nr 1 s. 149-155.

² Zob. "Servizio Migranti" 21:1985 s. 399-400.

³ Podobne zagadnienie było tematem sympozjum polonijnego KUL (26-27 XI 1979r.). Zob. *Materiały. W: Studia polonijne*. T. 6 Lublin 1985.

⁴ Pełny tekst zob. "Collectanea Theologica" 56:1986 nr 3 s. 155-157.

Drugi dokument – zamieszczony w wydawnictwie – stanowi przemówienie papieża Jana Pawła II do uczestników Kongresu w dniu 17 X 1985 r. Ta wypowiedź papieska wskazuje, że Kościół jest świadkiem i promotorem integracji migrantów. Z jednej bowiem strony stara się o właściwą praktykę integracji w swoim łonie, a z drugiej pełni on rolę wychowawcy narodów, ucząc je właściwych zasad budowania jedności ludzkiej z poszanowaniem tożsamości i naturalnych praw migrantów.

Kolejnym tekstem jest przemówienie kard. B. Gantin – przewodniczącego wspomnianej Komisji – wygłoszone podczas otwarcia Kongresu. Prezentując tematykę tego międzynarodowego forum zauważył on, że prawo do integracji jest konsekwencją prawa do migracji, a jego celem jest umożliwić migrantom "żyć wspólnie" z innymi, zarówno w płaszczyźnie życia ogólnospołecznego, jak i kościelnego. Jedynie taka postawa społeczna chroni godność migranta i prowadzi do budowania powszechnej cywilizacji miłości.

Długą serię referatów, które teraz następują, otwiera wystąpienie abp. E. Clarizio – wiceprzewodniczącego Komisji na temat aktualności i doniosłości problemu integracji dla Kościoła. Aktualność tę Autor uzasadnia masowością zjawiska współczesnej migracji (50 mln. migrantów, w tym około 20 mln. uchodźców). Doniosłość zaś problemu integracji wynika z faktu, że człowiek jest nie istotą abstrakcyjną, ale "osobą w relacji" do różnych społeczności, której to osobie przysługuje prawo do wolności i związane z nim inne prawa społeczne. Kościół, dla którego nikt nie jest obcy, czuje się dlatego obowiązany do popierania integracji uwzględniającej charakter migracji i potrzeby konkretnych ludzi. Sama integracja, czyli "życie razem", wymaga wzajemnego poznania i dostosowania się przybyszów i tubylców, przy równoczesnym poszanowaniu własnej tożsamości. Różni się ona od czysto zewnętrznej agregacji imigrantów, a tym bardziej od izolacji, segregacji czy dominacji kulturalnej.

Szczegółowe analizy na podobny temat, oparte na społecznym nauczaniu ostatnich papieży i Soboru Watykańskiego II, przedstawił ks. G. Nicolini (Rzym). Według niego integracja jest przejawem wolności migrantów: wolności do życia w łączności z innymi i posiadania własnej kultury. Jako dialektyczny proces wzajemnego oddziaływania różnych grup etnicznych przynosi ona ze sobą nowe i pozytywne rozwiązania, stając się źródłem ubogacenia dla lokalnego Kościoła i całego społeczeństwa.

Kilka następnych prac dotyczą praktyki integracji migrantów w krajach osiedlenia. Bp. A. Bevilacqua (Pittsburgh) przedstawił pastoralne doświadczenia z imigrantami w Kościele amerykańskim. Ukazał on w szczególności historyczną ewolucję postawy hierarchii amerykańskiej wobec przybyszów, a także współczesne problemy imigrantów i formy opieki nad nimi. Z rozważań tych wynika wniosek, że element etniczny – związany z imigrantami – wycisnął silne piętno na Kościele amerykańskim, stał się czynnikiem jego ekspansji i przyczynił się do uformowania tożsamości narodowej Stanów Zjednoczonych.

Sytuację integracji imigrantów we Francji nakreślił abp J. Delaporte (Cambrai). Liczni przybysze (ponad 4 mln.) w tym kraju cieszą się – według Autora – wolnością udziału w życiu społecznym przy zachowaniu własnych wartości kulturowych. Kościół francuski po II wojnie światowej przeszedł kilka etapów ewolucji postawy wobec imigrantów i jest dziś promotorem integracji kościelnej, której służą z jednej strony katolickie misje etniczne, a z drugiej wyspecjalizowane instytucje lokalnego Kościoła. Działalnością integracyjną Kościoła objęci są w pewnej mierze także imigranci niechrześcijańscy.

Atrakcyjnym krajem imigracji jest Argentyna, w której w 1980 r. notowano blisko 1,5 mln. obcokrajowców. Warunki ich integracji kościelnej scharakteryzował bp R. Garcia (La Plata). Według niego Kościół argentyński, mający również wyraźne oblicze etniczne, troszczy się o to, by imigracja była widzialnym znakiem wartości całej wspólnoty ludzkiej. Swą funkcję integracyjną spełnia on między innymi poprzez działalność Komisji Biskupów dla Duszpasterstwa Migrantów, poprzez doroczne obchody Dnia Migranta, poprzez kapłanów etnicznych i liczne centra etniczne.

Innego rodzaju problemy w dziedzinie integracji posiadają kościoły w krajach emigracji. Ponad stuletnie doświadczenia we Włoszech w tym zakresie przedstawił abp A. Cantisani (Cantazaro), który w swych rozważaniach wypunktował trzy okresy rozwoju włoskiego duszpasterstwa emigracyjnego: inicjatyw prywatnych, centralnego kierownictwa papieża i wreszcie powszechnego zaangażowania Kościoła lokalnego. Przypomniał on przy tym, że aktualnie Kościół włoski utrzymuje liczne instytucje opiekuńcze wobec swych emigrantów (ponad 5 mln), jak np. specjalne stowarzyszenia, wydawnictwa, misje etniczne, różne formy kontaktów z zamorskimi parafiami.

Kolejna praca, wykonana przez ks. V. De Paolisa (Rzym), ma ponownie charakter teoretyczny. Dotyczy ona kościelnej integracji migrantów w prawodawstwie kanonicznym⁵. Podstawowe założenie tej integracji: "jedność w wielości" ma szerokie zastosowanie w kościelnych aktach normatywnych, a w tym również w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego (1983 r.)⁶. Szczególne znaczenie mają przepisy określające fundamentalne prawa wiernych (migrantów), odnowione zasady duszpasterstwa ludzi wędrujących, a także konkretne struktury duszpasterstwa migracyjnego.

W rozwoju katolickiej doktryny o integracji migrantów dużą rolę odegrały kościoły lokalne. Ilustruje to praca ks. J. Bakalarza TChr (KUL), poświęcona integracji emigrantów w świetle nauczania biskupów polskich. Omówiono w niej duże zaangażowanie Kościoła w Polsce w sprawy emigracji, a następnie przedstawiono twórczą myśl biskupów polskich dotyczącą: pojęcia i natury integracji, zasad katolickiej integracji (jedność kościelna, pluralizm kulturowy, personalizm), właściwych warunków przebiegu procesu integracyjnego, a także struktury systemu integracji kościelnej⁷.

Ks. R. Dzwonkowski SAC (KUL) jest autorem kolejnego referatu na temat integracji emigrantów polskich w Europie Zachodniej. Prezentuje on tam stuletni okres polskiej emigracji w tym regionie, wskazując przy tym na czynniki, które wpływały na zachowanie religijnej i kulturalnej tożsamości emigrantów. Następnie omawia on aktualny stan integracji religijnej polskich emigrantów w Niemczech Zachodnich, Francji, Belgii, Wielkiej Brytanii, Danii i Szwecji. Dla rozwoju naturalnej integracji konieczne jest – podkreśla Autor – zachowanie przez emigrantów własnego dziedzictwa kulturowego, w czym dużą rolę spełniają duszpasterze etniczni.

Wydawnictwo zawiera też cenne informacje na temat migracji na innych kontynentach. Duszpasterstwu katolickich migrantów w Azji, a w szczególności w Pakistanie, Indiach, Sri Lance i Bangladeszu. Tamtejsi katolicy emigrują zwykle – o czym informuje referat kard. J. Cordeiro (Karaczi) – w dwóch kierunkach: do krajów zachodnich (Kanada, USA, Australia) i do sąsiednich krajów azjatyckich, zwłaszcza arabskich. Do tych pierwszych udają się emigranci stali, którzy w warunkach nowoczesnej cywilizacji przeżywają różne problemy i zagrożenia, zwłaszcza w dziedzinie moralnej i religijnej. Do drugich zaś wyjeżdżają emigranci czasowi (robotnicy), którzy są zwykle pozbawieni opieki duszpasterskiej, gdyż niektóre kraje arabskie utrudniają, bądź nawet całkowicie zabraniają (Arabia Saudyjska) katolickim imigrantom wszelkiej działalności religijnej.

Problemy integracji migrantów na styku kultury chrześcijańskiej i muzułmańskiej poruszyli też dwaj inni autorzy. Bp K. Dick (Kolumbia) zreferował sytuację imigrantów niekatolickich i niechrześcijańskich, zwłaszcza muzułmańskich (1,8 mln) w RFN. Podkreślił on przy tym otwartą i aktywną postawę Kościoła wobec tych przybyszów. Z kolei ks. R. Crollius SI (Rzym) scharakteryzował sytuację chrześcijańskich migrantów w krajach muzułmańskich, uwzględniając specyficzne problemy chrześcijańskich misjonarzy, migrantów robotników i turystów. Z obu tych prac wynika wniosek o odmiennej sytuacji migrantów w krajach chrześcijańskiego Zachodu i w wielu krajach arabskich (muzułmańskich). W tych pierwszych imigranci muzułmańscy cieszą się pełną swobodą religijną, natomiast w tych drugich wolność religijna chrześcijańskich przybyszów jest z reguły ograniczana.

Abp D. Nogueira (Braga) jest autorem pracy o opiece religijnej nad Portugalczkami w Republice Południowej Afryki. Według jego relacji istnieje tam całkowita odrębność życia religijnego dwóch grup emigracji portugalskiej: starej, zintegrowanej w ramach Kościoła lokalnego i nowej – złożonej z uchodźców z Angoli i Mozambiku – żyjącej świadomie w izolacji, bez stałego duszpasterstwa i dlatego wydanej na łup różnych sekt.

Na temat integracji emigrantów kolumbijskich w Wenezueli wypowiedział się kard. A. Lopez Trujillo (Medellin), który – obok innych trafnych spostrzeżeń – zwrócił uwagę na potrzebę specjalnego duszpasterstwa migracyjnego, nawet w takiej sytuacji, gdy imigranci i tubylcy należą do narodów historycznie (Wenezuela była

---

⁵ Zob. J. B a k a l a r z. *Integracja migrantów w świetle prawodawstwa kościelnego*. W: *Studia polonijne*. T. 6. Lublin 1985 s. 59-72.

⁶ Zob. J. B a k a l a r z. *Kodeks Prawa Kanonicznego a migranci*. "Collectanea Theologica" 56: 1986 nr 3 s. 160-166.

⁷ Pełny tekst zob. "Collectanea Theologica" 56: 1986 nr 1 s. 147-156.

niegdyś częścią wielkiej Kolumbii), kulturowo, językowo i religijnie spokrewnionych. Emigranci kolumbijscy mają dlatego w Wenezueli własnych kapłanów, a oba tamtejsze kościoły lokalne czynią starania, aby ułatwić migrantom wejście do nowego środowiska społecznego.

Ambiwalentność migracji, z jej aspektami negatywnymi i pozytywnymi, ukazał kard. J. Sin (Manilla), przeprowadzając interesujące analizy społeczne, dotyczące integracji Filipińczyków w różnych krajach, zwłaszcza na kontynencie azjatyckim. Według wypowiedzi Autora migranci są dla Kościoła wezwaniem, aby budował nową harmonię międzynarodową i zerwał się do nowego wysiłku ewangelizacyjnego w skali całego świata.

Przewodniczący Hiszpańskiej Komisji Biskupów dla Migracji bp J. Martin Alanis (Urgel) zreferował sytuację emigracji hiszpańskiej, wskazując przy tym na odmienną warunków kościelnej integracji swych rodaków na różnych kontynentach. I tak stosunkowo łatwo przebiega ich integracja w krajach Ameryki Łacińskiej – spokrewnionych z Hiszpanią kulturowo – gdzie działa aktualnie około 800 kapłanów hiszpańskich, a emigranci hiszpańscy mają do swej dyspozycji 98 odrębnych ośrodków duszpasterskich i liczne stowarzyszenia etniczne. Na pewne zaś trudności napotyka praca duszpasterstwa w środowiskach hiszpańskiej emigracji europejskiej. Ma ona tu swoją specyfikę i jest zorganizowana w formie misji duszpasterskiej, podobnej do parafii personalnej.

Krótki, ale bogaty w treść referat opracował bp S. Fumiao Kamao (Yokohama), który scharakteryzował współczesną emigrację japońską w Ameryce Północnej (0,8 mln), Ameryce Południowej (0,9 mln) i w Azji. Ukazał on też dobrze zorganizowaną współpracę misyjną pomiędzy Kościołem japońskim a kościołami w krajach osiedlenia emigrantów. Ten pierwszy utworzył w 1960 r. Komisję Katolicką dla Migracji, współpracującą z licznymi organizacjami katolickimi i instytucjami międzynarodowymi, a do pracy wśród emigrantów skierował ponad 260 duchownych i świeckich misjonarzy, pracujących w 43 krajach. Kościoły zaś w krajach imigracji opiekują się Japończykami, korzystając z pomocy wspomnianych misjonarzy. Efektem tej współpracy jest szybki wzrost katolików japońskich na emigracji. W samej Brazylii prawie połowa (ponad 0,4 mln) z nich należy do Kościoła.

Wyodrębnioną część omawianego wydawnictwa stanowią komunikaty i oświadczenia. Dotyczą one: uchodźców kambodżańskich (ks. Y. Ramousse), katolickich migrantów w Grecji (abp N. Foscolos – Ateny), duszpasterstwa migrantów w Indiach (abp L. D'Souza – Nagpur), opieki nad migrantami w Ghanie (bp Ch. Kweku Sam – Sekonoli), migrantów-robotników w Szkocji (bp Ch. Mc Donald – Renfrew), przygotowania II Kongresu Duszpasterstwa Migracyjnego (Urząd Wspólnot Etnicznych Archidiecezji w Montrealu), integracji migrantów w archidiecezji Toronto (bp A. Ambrozic), emigracji i imigracji w Puerto Rico (ks. M. Rivera – San Juan), pomocy siostr zakonnych w integracji migrantów (S. J. Pedro).

W dalszej części 46 zeszyt "On the Move" zamieszcza propozycje i wnioski, wynikające z prowadzonych podczas Kongresu dyskusji w 5 grupach językowych. Dyskusje te były zazwyczaj skoncentrowane wokół 7 szczegółowych tematów: 1. drogi integracji kościelnej i jej realizatorów; 2. integracji w aktualnej strukturze duszpasterstwa migracyjnego; 3. integracji liturgicznej i sakramentalnej; 4. integracji kościelnej w sytuacji małżeństw mieszanych; 5. integracji młodzieży i dzieci w wieku szkolnym; 6. integracji uchodźców; 7. integracji kościelnej niechrześcijan i niewierzących⁸.

Uzupełnieniem wspomnianych wniosków jest sprawozdanie z całości dyskusji, podkreślające pierwszorzędną rolę samych migrantów w procesie integracji, odpowiednie zadania w tym względzie kościołów lokalnych w krajach imigracji i emigracji, a także potrzebę współpracy tych kościołów.

Owoce wszystkich wspólnych poszukiwań podczas II Kongresu Duszpasterstwa Migracyjnego jest Dokument Końcowy, którego treść ujęto w trzech rozdziałach, traktujących kolejno: o współczesnym kontekście społecznym integracji migrantów, doktrynalnych motywacjach kościelnej integracji, pastoralnych wskazaniach w tym zakresie.

Jakby aneksem do przedstawionych materiałów są informacje wydawnictwa o towarzyszącej Kongresowi wystawie fotografii, poświęconej sprawom uchodźców, a także o rzymskich echem (prasa, radio) na temat Kongresu.

Oceniając prezentowany zeszyt periodyku "On the Move" można i należy stwierdzić, że zawiera on bogaty i cenny w informacje materiał, dotyczący kluczowego zagadnienia szerokiej problematyki współczesnej migracji,

⁸ Zob. "Servizio Migranti" 21: 1985 s. 399-403.

jakim jest integracja migrantów. Zagadnienie to zostało naświetlone wszechstronnie, teoretycznie i praktycznie. Prawdziwie międzynarodowa reprezentacja forum wymiany myśli, jakim był Kongres, zapewniły również wydawnictwu charakter uniwersalny i różnorodny.

Z uwag krytycznych, jakie można zgłosić pod adresem tej pozycji, jest nie zawsze jasny i konsekwentny układ materiałów. Nie wszystkie też prace odznaczają się wysokim poziomem naukowym. Jest to jednak zrozumiałe, gdyż autorami wielu z nich są nie naukowcy, ale pastorałści-praktycy.

Te i inne drobne uwagi, które można by kierować pod adresem autorów i redaktorów wydawnictwa, nie umniejszają w istocie wielkiej wartości omawianego zeszytu i powinien się on znaleźć w rękach tych wszystkich, którzy zajmują się problematyką migracji i duszpasterstwa migracyjnego.

Józef Bakalarz TChr

Alina Erickson - Żerańska. *W pogoni za normalnym życiem*. Sigma Press. Albany, N.Y. 1984. ss. 148.

Książka *W pogoni za normalnym życiem* stanowi zbiór 16 artykułów Aliny Erickson Żerańskiej drukowanych w latach 1960-1983 w prasie polonijnej, głównie w kanadyjskim "Związkowcu" i londyńskich "Wiadomościach". Książka ukazała się z okazji jubileuszu 25 – lecia pracy dziennikarskiej autorki. Alina Żerańska urodzona i wychowana w Warszawie, wykształcenie dziennikarskie zdobyła w Paryżu. Po II wojnie światowej zamieszkała początkowo w Kanadzie, a potem w Stanach Zjednoczonych. Debiutowała artykułami drukowanymi w "Związkowcu", w którym następnie przez ponad 25 lat prowadziła dział kobiecy. Pisała jednocześnie artykuły do innych pism polonijnych: "Ameryka Echo", "Wiadomości", "Nowy Dziennik". Współpracowała z miesięcznikiem "Ameryka", z prasą amerykańską oraz przygotowywała programy radiowe dla Głosu Ameryki. W 1968 r. ukazała się jej pierwsza książka *The Art of Polish Cooking*, a w 1973 następną *Continental Entertaining* (obie wydane w języku angielskim).

Tematyka polonijna twórczości Aliny Żerańskiej poprzez pryzmat spraw codziennego życia (rodzina, gospodarstwo domowe, praca) dociera do istoty problemów emigracyjnego losu – trudności adaptacji do nowego społeczeństwa, konfliktów wewnętrznych i międzypokoleniowych, przemiany postaw wobec wartości starego i nowego kraju zamieszkania, stosunku do tradycji itd. Prezentowana książka jest tego najlepszą ilustracją. Niewątpliwą jej zaletę stanowi – mimo formy fikcji literackiej – autentyzm zdarzeń i przeżyć; autorka czerpie z bagażu własnych wspomnień lub z obserwacji swego otoczenia. Poszczególne szkice składają się na specyficzny, literacki obraz powrześniowej emigracji polskiej lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych. Obraz ten nie jest wieloaspektową panoramą emigracji powojennej w Ameryce ze wszystkimi elementami jej życia społecznego, kulturalnego, religijnego. Przeciwnie, autorka koncentruje się na jednostce i rodzinie emigracyjnej, chcąc jakby poprzez ukazanie trudności i kryzysów ich funkcjonowania w nowych warunkach zasygnalizować ogólniejszy problem – kształtowanie się poczucia tożsamości narodowej Polaków na obczyźnie. Jest to problem, którego rozstrzygnięcie stoi nieuchronnie przed każdym emigrantem, niezależnie od okresu i przyczyn wyjazdu z Polski. A. Żerańska prezentując życie emigracji w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych zatrzymuje się z konieczności na etapie początkowym procesu formowania się tożsamości tej grupy emigrantów. Zestawia obok siebie opcje wyboru rozwiązań z ich pozytywnymi i negatywnymi konsekwencjami. Sytuacje zarysowane są z dużą ostrością, nierzadko dramatycznie. Część